

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

THE RIGHT TO A SAFE ENVIRONMENT FOR LIFE AND HEALTH IN THE PRACTICE OF THE SUPREME COURT

**Болдіжар С.О., д.ю.н., доцент,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
orcid.org/0000-0003-3096-918**

**Пішта В.І., доктор філософії,
викладач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0003-2769-7189>**

**Пішта І.І., студентка 1-го курсу ОС «Магістр»
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0009-0006-6387-3935>**

Одним зі способів захисту права на безпечне для життя та здоров'я довкілля є судовий захист. Кожен може реалізувати своє право на судовий захист свого права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, якщо це право було порушено.

У цій статті ми проаналізували два кейси Верховного Суду, які, на нашу думку, є показовими у плані реалізації права на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

Перший кейс – Постанова КАС ВС у справі № 640/351/20 від 16 березня 2023 року. У цій справі позивачка просила визнати протиправним та скасувати дозвіл, який було видано Департаментом екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації Товариству з обмеженою відповідальністю «Енерго-промислова група «Югенерго-промтранс» на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами. У цій справі Верховний Суд дійшов до висновку, що судами попередніх інстанцій не було здійснено перевірки того факту, чи забезпечив відповідач право позивачки на належний захист як громадянина, його життя і здоров'я, охорони навколишнього природного середовища від екологічно небезпечного об'єкта, екологічної небезпеки. Верховний Суд також звернув увагу на те, що на думку позивачки діяльність цього товариства порушує екологічну безпеку, її права на безпечне для життя та здоров'я довкілля та умови проживання. Саме через це позивачка мала можливість реалізувати право на звернення за захистом порушених прав.

Другий кейс – Постанова КЦС ВС у справі № 369/7171/16 від 05 квітня 2023 року. У липні 2016 року позивач звернувся до суду з позовом до Києво-Святошинського ВУЖКГ, Києво-Святошинської районної ради Київської області, в якому просив припинити господарську діяльність полігону твердих побутових відходів та стягнути з відповідачів солідарно моральну шкоду. У цій справі позивачі переконали Верховний Суд у тому, що область їхнього проживання (включаючи ґрунти, атмосферне повітря та водні об'єкти) піддана понаднормативному забрудненню небезпечними речовинами, і це забруднення є прямим результатом незаконної діяльності відповідача.

Ключові слова: екологічні права, безпечне довкілля, судовий захист, Верховний Суд, права людини.

One of the ways to protect the right to a safe and healthy environment is through judicial protection. Any person has the right to file a lawsuit to protect his or her right to a safe and healthy environment if this right has been violated.

In this article, we have analyzed two cases of the Supreme Court, which, in our opinion, are indicative of the realization of the right to a safe and healthy environment.

The first case is the Resolution of the Supreme Court of Cassation in case No. 640/351/20 of March 16, 2023. In this case, the plaintiff sought to declare unlawful and revoke the permit issued by the Department of Ecology and Natural Resources of the Kyiv Regional State Administration to the Limited Liability Company «Energy and Industrial Group «Yugenergo-Promtrans» for the emission of pollutants into the air by stationary sources. In this case, the Supreme Court concluded that the courts of previous instances had not verified whether the defendant had ensured the plaintiff's right to proper protection as a citizen, her life and health, and environmental protection from an environmentally hazardous facility and environmental hazards. The Supreme Court also noted that the plaintiff believed that the company's activities violated environmental safety, her rights to a safe environment and living conditions, and therefore she had the right to seek protection of her violated rights.

The second case is the Resolution of the CCC of the Supreme Court in case No. 369/7171/16 of April 05, 2023. In July 2016, the plaintiff filed a lawsuit against the Kyiv-Svyatoshynsky Housing and Communal Services Department and the Kyiv-Svyatoshynsky District Council of the Kyiv Region, in which he asked to terminate the economic activity of the solid waste landfill and to recover moral damages from the defendants jointly and severally. In this case, the plaintiffs convinced the Supreme Court that their area of residence (including soil, air and water bodies) is subject to excessive pollution by hazardous substances, and this pollution is a direct result of the defendant's illegal activities.

Key words: environmental rights, safe environment, judicial protection, Supreme Court, human rights.

Вступ. 10 лютого 2011 року ЄСПЛ прийняв рішення у справі «Дубецька та інші проти України» [1]. Це рішення мали б використати як точку відліку для покращень екологічного законодавства в Україні та створення ефективного механізму забезпечення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Проте й станом на сьогодні ми маємо ряд проблем на шляху до цієї мети. І якщо раніше негативними факторами були, наприклад, зволікання національного законодавця, то зараз до цього додалися наслідки збройної агресії РФ проти України, через що збільшуються викиди

CO₂, забруднюються річки, спалюються ліси. Враховуючи факт того, що це рішення є загальновідомим, ми не будемо зупинятись на його аналізі. Натомість ми звернемо увагу на два рішення Верховного Суду, які засвідчують міжюрисдикційний характер екологічних спорів.

Огляд останніх наукових досліджень. До числа науковців, які досліджували питання екологічних спорів у практиці Верховного Суду можна віднести К. Алпансенко [2], О. Гулак [3], В. Коваленко [4], В. Коверзнев [5] тощо.

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати рішення Верховного Суду у контексті забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Виклад основного матеріалу. Одним зі способів захисту права на безпечне для життя та здоров'я довкілля є судовий захист. Будь-хто має право звернутися до суду з позовом про захист свого права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, якщо це право було порушено. Відповідне положення закріплено в Орхуській конвенції, де зазначено, що:

«кожна зі Сторін забезпечує представникам громадськості, коли вони відповідають передбаченим законодавством критеріям, якщо такі є, доступ до ... судових процедур для оскарження дій або бездіяльності приватних осіб і громадських органів, які порушують положення національного законодавства, що стосується навколишнього середовища» [6].

У національних судах наголошується, що корисно вказувати на положення Конституції України, які мають норми прямої дії. Наприклад, стаття 50 Конституції гарантує право на безпечне довкілля і компенсацію за порушення цього права, а стаття 66 визначає обов'язок утриматися від завдання шкоди природі, культурній спадщині, а також відшкодувати завдані збитки [7].

Щодо визначення юрисдикції під час розгляду спорів у цій сфері основним показником є характер спору, натомість вторинними є суб'єктний склад та предмет спору [3, с. 329].

Наступні постанови Верховного Суду – приклад захисту права на безпечне довкілля.

1. Постанова КАС ВС у справі № 640/351/20 від 16 березня 2023 року [8].

Обставини справи. Позивачка подала до суду позов, у якому вона просила визнати протиправним та скасувати дозвіл № 3211000000-84, який було видано Департаментом екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації Товариству з обмеженою відповідальністю «Енерго-промислова група «Юенерго-пром-транс» на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами від 10 липня 2019 року.

Позовну заяву було обґрунтовувала тим, що позивачці стало відомо про існування оскаржуваного дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами від 10 липня 2019 року, виданого Відповідачем ТОВ з порушенням норм чинного законодавства.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій. У рішенні Окружного Адміністративного Суду міста Києва від 30 квітня 2020 року позивачці було відмовлено у задоволенні її позовних вимог.

Суд першої інстанції дійшов висновку, що Департамент екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації є дозвільним органом, а серед числа його повноважень – видача документів дозвільного характеру, у тому числі й дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами суб'єктам господарювання, об'єкти якого належать до другої або третьої групи. Право на звернення до суду з відповідним позовом є відповідний дозвільний орган, правом вимоги якого є застосування заходу реагування у вигляді анулювання документа дозвільного характеру. До звернення до суду, дозвільний орган має встановити факти, які свідчать про необхідність анулювання дозволу. При цьому законодавством не передбачено визнання дозвільного документу протиправним або його скасування, як того просить позивачка у поданій нею позовній заяві.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції виходив із того, що позивачка у цій справі – фізична особа – не наділена відповідним правом на звернення до суду. Саме тому суд дійшов до висновку про те, що у цій справі відсутні правові підстави для розгляду доводів

позивача щодо порушення Департаментом екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації вимог законодавства в частині видачі ТОВ «Енерго-промислова група «Юенергопромтранс» висновку від 10 липня 2019 року № 3211000000-84.

Згідно з Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 02 жовтня 2020 року рішення суду першої інстанції було залишено без змін.

Апеляційна інстанція зазначила, що судом першої інстанції вірно встановлено, що право позивачки не порушено в розумінні Кодексу адміністративного судочинства України, що є безпосередньою підставою для того, щоб відмовити у задоволенні позову.

Позивачка у цьому випадку вказує на поширення на спірні правовідносини пункту 8.33 Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів. Цією нормою передбачено, що розміри санітарно-захисних зон від майданчиків-накопичувачів промислових відходів до сельбищної території визначаються видом, агрегатним станом і класом небезпеки відходів: для териконів і відвалів гірничодобувної промисловості, золошламових сумішей металургійних підприємств і об'єктів енергетики встановлюються розрахунковим методом, але не менше, ніж 300 метрів.

Однак, колегія суддів зазначає, що в цьому випадку відсутні терикони і відвали гірничодобувної промисловості та золошламові суміші, оскільки основне призначення об'єкту – виробництво електричної енергії у генераторі, що приводиться за допомогою парової турбіни конденсаційного типу та із використанням пари від парового котла у якому спалюється деревна тріска, яка є основним та резервним паливом для котла; основними забрудниками атмосферного повітря від об'єкту будуть викиди забруднюючих речовин від роботи котла, що вбачається з висновку державної екологічної експертизи від 15 грудня 2017 року № 062-04/5929.

Касаційний перегляд. Верховний Суд, переглядаючи у касаційному порядку згадані судові рішення, зробив висновок, що суди попередніх інстанцій не перевірили, чи забезпечив відповідач право позивачки на належний захист як громадянина, його життя і здоров'я, охорони навколишнього природного середовища від екологічно небезпечного об'єкта, екологічної небезпеки.

Суб'єкти господарювання, що здійснюють викиди забруднюючих речовин, зобов'язані отримувати дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами. Для того, щоб забезпечити запобігання порушенням вимог законодавства відповідними суб'єктами, в Україні здійснюється державний нагляд (контроль) спеціально уповноваженими органами, яким делеговано повноваження здійснювати відповідні заходи державного нагляду (контролю).

Верховний Суд звернув увагу на те, що як вважає позивача, діяльність товариства порушує екологічну безпеку, а також її право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє середовище. Саме тому позивачка має право на звернення до суду задля захисту своїх прав.

Відповідно до законодавства для того, щоб визначити безпеку для здоров'я людини та екологічну безпеку під час етапу проектування, розміщення, будівництва нових і реконструкції діючих підприємств та інших об'єктів, необхідно здійснити оцінку впливу на довкілля та державну санітарно-гігієнічну експертизу. Відповідно здійснення такої планової діяльності тісно пов'язане з дотриманням указаних вимог у контексті забезпечення екологічної безпеки. Попри це суди попередніх інстанцій не надали належної правової оцінки доводам позивачки щодо порушення вимог такої безпеки.

На цій підставі касаційну скаргу задоволено частково, а вказану справу направлено на новий розгляд до Київського окружного адміністративного суду.

II. *Постанова КЦС ВС у справі № 369/7171/16 від 05 квітня 2023 року* [9].

Обставини справи. У липні 2016 року позивач звернувся до суду з позовом до Києво-Святошинського ВУЖКГ, Києво-Святошинської районної ради Київської області, в якому просив припинити господарську діяльність полігону твердих побутових відходів (далі – ТПВ) Києво-Святошинського ВУЖКГ, та стягнути з відповідачів солідарно моральну шкоду.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що полігон ТПВ утворився на місці неконтрольованого сміттєзвалища більше двадцяти років тому. Сміття накопичувалося в ярі, куди вивозилися різноманітні відходи, включаючи тваринницькі залишки та радіотехнічні деталі. Замість запобігти недозволенним вивозам сміття та притягти до відповідальності винних осіб, це стихійне сміттєзвалище стало основою для формування сміттєзвалища місцевого масштабу, яке згодом перетворилося на полігон твердих побутових відходів. Це суттєво порушує чинне законодавство та має негативний вплив на навколишнє середовище та здоров'я людей, особливо через неприпустимість розташування полігону враховуючи рельєф та склад земель (призначених для особистого селянського господарства). Наслідком цього стало виникнення проблем, таких як віддаленість від зони відпочинку в 300 метрах від ставка «Крючок», а також формування фільтраційного озера, що випаровує неприємний запах і стікає гниль та стічні води в озеро «Крючок», де часто відпочивають місцеві мешканці та рибальці.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій. Рішенням Києво-Святошинського районного суду Київської області від 02 грудня 2019 року позов позивача про припинення господарської діяльності та відшкодування моральної шкоди – задоволено частково. Припинено господарську діяльність полігону ТПВ Києво-Святошинського ВУЖКГ та стягнуто солідарно з Києво-Святошинського ВУЖКГ та з Києво-Святошинської районної ради моральну шкоду.

Відповідно до постанови Київського апеляційного суду від 28 січня 2021 року апеляційну скаргу було залишено без задоволення.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та приймаючи постанову про відмову в задоволенні позову в частині відшкодування моральної шкоди, апеляційний суд наводить аргумент про те, що позивачі не змогли довести наявність всіх елементів складу цивільного правопорушення у цій ситуації, а саме: протиправну поведінку, моральну шкоду (при цьому необхідно встановити її розмір), причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та моральною шкодою та вину. Крім цього, на думку суду, не було надано належних та допустимих доказів для підтвердження причинного зв'язку між діями відповідача та наслідками, якими є завдана позивачам моральна шкода.

Також було звернуто увагу на те, що питання припинення експлуатації полігону твердих побутових відходів вже було вирішено на сесії Києво-Святошинської районної ради сьомого скликання 07 липня 2016 року. Фактичне виконання цього рішення не було спростовано позивачами під час судового розгляду, апеляційний суд прийшов до

висновку, що обрана позивачами стратегія захисту неефективна для відновлення порушених прав.

Касаційний перегляд. Верховний Суд задовольнив частково касаційну скаргу. Постанову Київського апеляційного суду від 28 січня 2021 року в частині відмови у задоволенні позовних вимог про відшкодування моральної шкоди скасував, рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 02 грудня 2019 року у цій частині залишено в силі.

Позивачі переконали суд у тому, що область їхнього проживання (включаючи ґрунти, атмосферне повітря та водні об'єкти) піддана понаднормативному забрудненню небезпечними речовинами, і це забруднення є прямим результатом незаконної діяльності відповідача.

Суд послався на класичне рішення ЄСПЛ від 14 лютого 2012 року у справі «Гарді та Мейл проти Сполученого Королівства» [10], де зазначається, що оцінка мінімального рівня є відносною, оскільки вона залежить від усіх обставин справи, які слід взяти до уваги: інтенсивність та тривалість шкідливого впливу, а також те, які наслідки він буде мати для фізичного та психічного здоров'я. Тут також потрібно розуміти, що не може бути безпідставної скарги відповідно до статті 8 ЄКПЛ, якщо шкода, є незначною у порівнянні з екологічними ризиками, притаманними життю в кожному сучасному місті. Саме тому ЄСПЛ визнав, що потенційні загрози для довкілля, які були спричинені будівництвом та роботою терміналів для скрапленого природного газу, були тісно пов'язані з приватним життям та житлом заявника у розумінні статті 8 ЄКПЛ, а тому стали підставою для застосування цього положення.

Висновки. Отже, для покращення екологічної ситуації в Україні важливо акцентувати увагу на економічних засадах, зокрема, впровадженні екологічних (зелених) податків у формі акцизів на ресурси. Також важливим інструментом може збільшення розміру штрафних санкцій за порушення екологічного законодавства, оскільки матеріальна відповідальність є стимулом для дотримання екологічних норм. Крім того, до економічних інструментів входять субсидії, дотації, гранти та кредити, які спрямовані на матеріальні стимули для підтримки екологічних ініціатив.

Судова практика в питанні забезпечення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля екологічних прав людини в Україні розвивається, але все ще потребує вдосконалення. На прикладі наведених постанов ми бачимо, що суди вдаються до застосування практики ЄСПЛ. З іншого боку й надалі важливо працювати над розвитком універсальних та сталих правових позицій задля забезпечення ефективною реалізації права на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Необхідно посилювати відповідальність за порушення екологічного законодавства. Варто також забезпечувати доступ громадян до інформації про довкілля та їх участь у прийнятті екологічних рішень, що втім через призму доступу до інформації про стан лісів та ведення господарства в них ми вже досліджували в одній із попередніх статей [11]. Звертаючи увагу на ці приклади, на нашу думку, необхідно започаткувати науковий полілог про необхідність внесення змін до законодавства або ж прийняття законів, які будуть містити реальні гарантії щодо забезпечення належного для життя та здоров'я стану довкілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Справа «Дубецька та інші проти України» (Заява № 30499/03): рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2011 року.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689#Text.
2. Апанасенко К. І. Захист у суді прав та інтересів осіб у сфері містобудування громадськими об'єднаннями: постановка проблеми. *Економіка та право*. 2021. № 4. С. 56-67.
3. Гулак О. В., Коваль Р. М. Актуальні питання визначення юрисдикції під час розгляду спорів у сфері екології в контексті судової практики. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи*: матеріали міжнар. конф. (м. Чернігів, 05 листоп. 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПТС, 2021. С. 325-329.
4. Коваленко В. В. *Спори, що виникають у правовідносинах в галузі охорони атмосферного повітря. Правові новели*. 2019. № 7. Т. 2. С. 13-21.

5. Коверзнев В. О. Практика Верховного Суду у сфері захисту довкілля та екологічних прав. *Сучасна державна екологічна політика і безпека суверенної України: проблеми та перспективи правового забезпечення (до 30-ї річниці Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та до 20-ї річниці Закону України «Про нафту і газ»)*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 січня 2022 р.). Наук. ред. В. Устименко. Чернігів: Десна Поліграф, 2022. С. 118-125.
6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), підписана від імені України 25 червня 1998 року у м. Орхус (Данія). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-14>.
7. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 640/351/20 від 16 березня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109601322>.
9. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 369/7171/16-ц від 05 квітня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110147148>.
10. Case of Hardy and Maile v. The United Kingdom (Application no. 31965/07): ECHR decision, 14 February 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5D%22%7D>.
11. Болдіжар С. О., Васильчук Л. Б., Пішта В. І. Право на доступ до інформації про стан лісів та ведення господарства в них. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 256-259.